

Rahanalainen kynä

■ Aleksis Fornaciari ja Perttu Männistö

Tutkimuksen piirissä ja yliopistojen sisällä käydään taistelua siitä minkälainen tieto ja tutkimus on oikeutettu olemaan kannatettavaa ja tärkeää. Tähän taisteluun vaikuttaa yliopistolaitoksen vaihtosuhte ympäröivään yhteiskuntaan. Vaihtokaupaksi tutkinnoista, tutkimuksesta ja koulutustasosta se saa resursseja, arvostetun institutionaalisen aseman ja tietyn vapauden toimia. Tämä suhde vaikuttaa myös yliopistoissa tehtävään tutkimukseen ja sen voimasuhteisiin. Kuka päättää ja millä perustein, mikä tutkimus tai minkälainen tieto on kannatettavaa ja hyödyllistä?

Emeritusprofessori Kari Uusikylä kirjoittaa (*Helsingin Sanomat* 5.10.2015) yliopistojen muuttuneen konsulttifirmoiksi, jotka valmistavat opiskelijoitaan raaka-aineeksi talouden kilparadalle. Useat tutkijat ovatkin kysyneet, mitä tapahtuu tieteellisen tiedon tuotannolle ja kriteereille, jos tutkimusta ohjaa yhä kapeampaan ja välittömään hyötyyn sekä sovellettavuuteen pyrkivä tiedepolitiikka.

Mitä tutkimme ja kenen ehdoilla?

Nykyisenkaltaisessa tilanteessa tiedeinstituutioiden riippuvuus poliittisista ohjelmista tai elinkeinoelämän vaatimuksista rajoittavat tutkimuksen vapautta sekä tieteenalojen välistä tasa-arvoa. Erityisen vaikeaa on toteuttaa tieteeseen kuuluvaa kriittistä tehtävää. Vallalla olevaan paradigmaan ei kuulu höpinä moraalista ja sivistyksestä. Ajattelua laajentavaa, sivistävää ja demokratiaa edistävää tutkimusta on vaikea kääntää markkinatalouden tai elinkeinoelämän kielelle. Tieteen tulisi olla lahjomatonta ja eettisesti kestävä. Elinkeinoelämän tilaama, poliittis-taloudellinen tilaustyötutkimus ei aina sitä ole.

Tiedon kuristettu vaikuttavuus

Nyky-yhteiskunnassa yliopistot ovat siirtyneet rakenteelliseen markkinatalouteen, jossa valtiovalta maksaa tuotetuista julkaisuista tai tutkimuksista laskennallisen korvauksen yliopistoille. Tosin tähän on hallituksen uusien kärkihankkeiden myötä tulossa muutos, sillä valtiovalta pyrkii ohjaamaan (so. pakottamaan) yliopistoja hankkimaan entistä enemmän ulkoista rahoitusta ja tekemään yhteistyötä yritysten ja markkinatalouden kanssa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että valtiovallan ohjaus tulee jatkossa entistä enemmän risteämään yritysten tarpeiden ja ohjailuvallan kanssa (Valtioneuvosto 2015, 36–40). Tuotantomäärän vastikkeeksi yliopisto saa myös sovitun summan menojaan kattamiseen. Yliopistot ovat siis riippuvaisia hallitukselta tai elinkeinoeläältä tippuvista euroista. Tämä asettaa yliopiston tilanteeseen, jossa se on lähtökohtaisesti velkaa vartiollaan ja näin ollen alisteinen heidän tahdolleen.

Valtion virkakoneisto ja poliittinen eliitti vaativat tutkimukselta yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Yhteiskunnallinen puhetapa innovaatioiden maailmaa pelastavasta voimasta, ”jotain pitää tehdä asenteesta” ja neuroottinen hokema talousvajeesta sekä Suomen kilpailukyvyyn heikkenemisestä kansainvälisillä markkinoilla ovat tämän puhettavan keskiössä. Samat argumentit pätevät myös yliopistomaailmassa. Tällä hetkellä kannatettavinta tutkimusta on uusliberaaliin ideologiaan kytköksissä oleva innovaatiotiede. Sitä ohjaa taloudellisen kilpailun logiikka sekä hyödyn vaade (ks. Alastalo, Kunelius ja Muho- nen 2014, 124).

Tutkimus on monilta osin valjastettu elinkeinoelämän tarpeisiin ja tutkimustulokset ovat sitä merkittävämpiä mitä nopeammin ne ovat koodattavissa innovaatioiksi ja edelleen tuot-

teistettaviksi hyödykkeiksi. Asetelma on ongelmallinen pohdittaessa yliopiston yhteiskunnallista tehtävää. Korkeakoulupolitiikan ristiriidan ytimessä ovat tutkimukset ja hankkeet, jotka tieteellisen tiedon sijasta pyrkivät suoraan yhteiskuntapoliittiseen vaikuttamiseen tai taloudelliseen hyötyyn. Tänä päivänä rahalla ja politiikalla on suuri merkitys sen suhteen, mitä tutkimusta tehdään, kuka sitä voi tehdä ja miksi. Rahoituskanavia säätelämällä voidaan suunnata, voimistaa tai heikentää tutkimusta. Tutkimustoiminta on entistä riippuvaisempi rahasta ja siten haavoittuvaisempi. Sekä tutkijoiden että yhteisöjen on pohdittava, millaista tutkimusta he tekevät turvatakseen rahallisen tulevaisuutensa. Tämän kaltainen tilanne asettaa tieteen objektiivisuuden tavoittelun kyseenalaiseksi (ks. esim. Jukola 2015, 22).

Yliopistojen tehtävä on luoda uutta tietoa ja samalla vastata yhteiskunnan tarpeisiin. Koska yksi yliopiston tehtävistä on tuottaa hyödyllisiä osaajia ja tarpeellista tietoa yhteiskunnalle, on selvää että yhteiskunnallisen tietämisen intressit ja tarpeet vaikuttavat myös yliopiston suunnauksiin ja näkemyksiin tarpeellisesta tiedosta tai kannatettavasta tutkimuksesta. Tutkimusrahoituksen poliittinen ohjaus ja sitominen elinkeinoelämän strategioihin ovat osa tätä yhteyttä.

Nykyisessä rahoitusmallissa, jossa yliopistojen rooli rahoittajana on rajallinen, on ulko puolisten rahoittajien osuus tutkimuksen moottorina suuri. Tällä tavoin rahoittajat määrittävät hyvin pitkälle, mitä tutkitaan (esim. EU:n ja Suomen Akatemian ohjelmarahoitukset). Näyttää siltä, että tänä päivänä tieteeltä odotetaan entistä enemmän konkreettisia näyttöjä (esim. Jukola 2015, 21). Tutkijat, tutkimuslaitokset ja muut tieteen parissa toimivat joutuvat perustelemaan olemassaoloaan, elleivät ne tuota rahaksi muutettavia hyödykkeitä, pikaisia tuloksia tai palvelu selkeästi jonkun yrityksen tai muun toimijan etuja (esim. lääketeollisuus). Konservatiivinen lähestymistapa korostaa aiempia ansioita ja vallalla olevan tieteenparadigman soveltamista, jotka takaavat kivuttoman tutkimuksen läpiviennin sekä odotettavat ja intressin mukaiset lopputulokset. Samaan pyrkii myös yliopistojen

alaisuudessa tehtävä tutkimus, joka on poliittisesta ja valtiollisesta kytköksestä riippuvainen ja vielä tiukemmin sidottu. Yliopistolaitoksen tehtävä näyttäätyy järjestelmän palvelemisena ja instituution sujuvan toiminnan varmistamisena eikä niinkään niiden kyseenalaistajana tai toisin toimimisen mahdollisuuksien etsintänä (Bratich 2007; Suoranta ja Ryyänen 2014.)

Sivistyksen puolesta

Julkinen, yleissivistävä tiede on jäänyt pahasti todistusvoimaisuuteen ja innovaatioihin tähtäävän tieteen jalkoihin. Julkisen tieteen merkitystä ja vaikuttavuutta määrittää se, miten tutkimus voimauttaa ja auttaa ihmisiä vapautumaan aiemmista, kaavamaisista ajattelutavoista. Tavoite on esimerkiksi antaa työkaluja, joilla nitoa henkilökohtaisia kokemuksia osaksi yhteiskunnallista tietoa ja ymmärrystä (ks. Alastalo, Kunelius ja Muhonen 2015).

Millaiseksi akateeminen tutkimus on tänä päivänä muokkaantunut? Onko puolueettomalle, sivistävälle tutkimukselle enää tilausta? Kuinka korkealle tutkimusta ylipäättään arvostetaan, kun esimerkiksi tutkimus- ja koulutusrahoitusta ajetaan alas, vaikka eri alojen asiantuntijat vastustavat sitä. Arvostusta ja auktoriteettiaseaman tuntuvat saavan vain (tietyt) ekonomistit. Taloustieteilijöistä on tullut pyhä asiantuntijaosasto, jonka puhelin soi, kun yhteiskunnallisia ongelmia pitää ratkaista (ks. esim. Joutsenvirta 2015). Poliittinen eliitti selittää kaikenlaisia yhteiskunnallisia muutostarpeita taloustieteellisen tutkimuksen valossa. Klassisen taloustieteen opein näihin muutostarpeisiin tarjoavat ratkaisua vuoroin pankkien ekonomistit ja elinkeinoelämän etujärjestöjen edustajat (esim. Sixten Korkman, Björn Wahlroos ja Matti Apunen). Tällöin julkiseen mielipiteeseen pesiytyvästä ajatus vaihtoehdottomuudesta ja pakosta. Vaihtoehdottomuus ja pakko siivittävät yhteiskunnallista keskustelua leikkauslistoista maahanmuuttoon. Jos julkista mielipidettä päivän polttaviin aiheisiin saisivat vahvemmin ohjata historioitsijat tai sosiologit, olisi ilmapiiri varmasti erilainen.

Riippumattoman tutkijan näkökulmasta tun-

tuu kapeakatseiselta, jos yhteiskunnan toiminta, tutkimuksen suuntaukset ja tavoitteet määritellään taloudellisen relevanssin perusteella. Suurimmassa vaarassa ovat varsinkin valtavirtatutkimuksesta poikkeavat tutkijat ja heidän hankkeensa. Tieteeseen olennaisesti kuuluva ja sitä kehittävä kriittinen tutkimus on juuri tässä marginaalissa. Nykyisellään järjestelmä tukee ja kannustaa tutkimukseen, joka suuntautuu palkintojen (apurahat) tai tieteellisten meriittien tavoitteluun eikä tiedostavamman ja sivistyneemmän maailman puolesta toimimiseen, jollaista kupliva yhteiskunta juuri nyt kipeästi tarvitsisi. Universaali ja solidaarinen lähestyminen esimerkiksi maahanmuuttokysymyksiin edellyttäisi, ettei mielipiteitä muodosteta vain suhteessa omaan osaan tai valtiontalouden budjettivaajeeseen.

Kaikkea tutkimusta ei voi eikä pidä kääntää talouden kielelle. Yleistä kiinnostusta maailmaan ei voi arvottaa, eikä ihmisten kokonaisvaltaista hyvinvointia tai dynaamista, sivistynyttä kansalaisyhteiskuntaa voida rakentaa vain ekonomistien ja elinkeinoelämän edustajien ajatusten pohjalta (esim. Helne ja Silvasti 2012). Solidaarisuuden, muunkin kuin välineellisen, hyvinvoinnin ja demokraattisen tulevaisuuden kannalta on huolestuttavaa, jos laajempaa ymmärrystä ihmiskunnasta ja meistä ihmisinä ei nosteta jalustalle. Moniääninen, demokraattinen ja avoin yhteiskunta tarvitsisi tutkimuspohjaista kriittistä ääntä, ajattelun laajennusta ja työkaluja toisin toimimiseen.

Jäävätkö uraauurtavat, todelliset ”isot ideat” toteutumatta, koska kamppailut rahoituksista ja osaamisen todistelu eivät anna aikaa ajattelulle? Yliopisto ei ole valtion tai elinkeinoelämän vaan ihmiskunnan palveluksessa, eikä sen ensisijainen tavoite ole tuottaa vaurautta tai innovaatioita, vaan pyrkiä totuuteen. Tutkimuksen ja tar-

peellisen tiedon profiloituessa yhä kapeammalle on vaarana, että tulevaisuudessa kentällä tutkimusta toteuttaa vain muutama iso tutkimusryhmä. Uudet luovat ja kriittiset avaukset eivät tule olemaan osa näitä kärkihankkeita. Tiedon tuotannon ohjailu sekä tuloksellisuuden eetoksen ollessa yliopistojen onnistumisen barometreinä jäävät sivistys ja valistus jalkoihin. Surkastuuko järki, jos ajattelua ohjaa pino euroja? Oireita siitä näkyy jo nyt koko yhteiskunnan asenteissa ja ymmärryksessä.

Lähteet

- Alatalo, M., Kunelius, J., ja Muhonen, R. 2014. Evidenssiä eliitille ja kansainvälistä huipputiedettä? Tutkimuksen vaikuttavuuden mielikuvastot tiedepolitiikan resurssina. Teoksessa. Muhonen, R., ja Puuska, H-M 2014. (toim.) *Tutkimuksen kansallinen tehtävä*. Vastapaino.
- Chomsky, N., ja Barsamian, D. 2007. *What we say goes: Conversations on US power in a changing world*. Macmillan.
- Helsingin Sanomat 5.10.2015. <http://lehdet.hs.fi/9e148dff-033c-4c27-abbd-e1e1a3262880/40>
- Joutsenvirta, A 2015. *Kuka saa puhua taloudesta?* Voima kustannus Oy, 5/2015.
- Jukola, Saana 2015. *On the conditions for objectivity: how to avoid bias in socially relevant research*. Jyväskylän yliopisto.
- Rantala, Jukka 2014. *Tutkimuksen laadunarvioinnilla tehdään tiedepolitiikkaa*. Luettu: 28.9.2015, saatavilla: http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=613
- Suuranta, Juha ja Ryyänen, Sanna 2014. *Taisteleva tutkimus*. Into Kustannus.
- Talouselämä 29.9.2015. Tebatti. <http://www.talouselama.fi/Tebatti/kysymykset/tutkimuksen+ja+elavan+elaman+valille+on+revennyt+kuilu/a2324197>
- Valtioneuvosto 2015. *Toimintasuunnitelma strategisen hallitusohjelman kärkihankkeiden ja reformien toimeenpanemiseksi*. Luettu: 7.10.2015, saatavilla: <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/321857/Toimintasuunnitelma+strategisen+hallitusohjelman+k%C3%A4rkiahankkeiden+ja+reformien+toimeenpanemiseksi.pdf/92b90c0e-9154-487f-bbf8-543cb6433dd6>

Kirjoittajat ovat väitöskirjatutkijoita Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa.